

Az ami emberi, nem hal meg soha.

Miért halnál meg időd előtt?

Prédikátor VIII:17.

Hitnélküli ember élete szeretetnélküli is kell, hogy legyen; az Ég szánakozására a természet rendje szerint valóban az is szokott lenni. Alig van szomorubb látvány, mint egy olyan élet képe, melynek letűnt részére, ha visszatekintünk, rokonszenves megítélésünk szerint sem tudunk benne látható és kézzelfogható kapcsolatainál többet észrevenni. Néhány évi öntudatlan nyereség s hosszú, tudatos veszítés, teszi földi létezésünk történetét. Legjobb oltalmazóink miket számunkra a föld nyújt, az ösztönök. Ezekkel születünk s birtoklásuk annyira magától értetődő, hogy életüket csak akkor fedezzük fel, mikor zavar áll elő bennük. Azokat az áldásokat és azokat a csapásokat szoktuk ugyanis a legkésőbbben felfedezni, melyek állandóan rajtunk vannak. Gyermekkorunk időszakán keresztül mikor a fejlődés és erőnyerés folyamata leggyorsabb és legcsodálatosabb, öröm és csodálat elvannak rejtve szemeink előtt. Háláról alig lehet beszélni s elmélyedő szemlélődés üditő áttekintése túlhaladja az értelmet. A legelső komoly csapás az, ami szemünket kinyitja; fájdalom tünteti el vakságunkat; könnyek mossák tisztára szemlencsénk hártáját. Amint a szenvedés visszaadta látásunkat, a jó amit megláttunk, már eltűnt abban a pillanatban. Ettől kezdve veszítésünk állandóvá, szeretetünk tudatossá lett. Ama képzelgés után, hogy mindazok nekünk adattak, sőt természet szerint a mienkek voltak, rájövünk, hogy csak ránk voltak bízva s hátralevő éveinkben végig kell néznünk visszakérésüknek leirhatatlanul hosszú folyamatát. Megállva a parton, mely a múlt tengerének határát beszegi, drága értéket drága érték után látunk a távolban eltűnni, beszakadni az idő tengerébe s mielőtt a sötét habok gödrébe tűnnének, látjuk, hogy miként vetnek még egy mosolygó pillantást azoknak felszínéről

mireánk. Ev év után merül el a mélységbe, melyeknek minde-
 nike gazdag volt az emberi szív kincseiben. Apáink, gyermek-
 kori otthonunk, első barátkozásaink álmai, szívünkben ébredt
 érzéseink, életünk minden gyönyörösége odatünik. Mikor már
 elég hosszasan voltunk vesztő felek, mi magunk leszünk elve-
 szettek s hiába vesszük fel a küzdelmet a beláthatatlan tenger
 sodrával. S a halál, mely állandóan nyomunkban van e földi
 életben, vajjon egyszer annak csakugyan végét veti? A szépség
 és szeretet fényét, mely most állandóan új sugarakat bocsát ki,
 kiojtja? A tél dere, mely most átmeneti, örökkévalóvá lesz?
 A virágokat, melyek a föld kebeléről újból kihajtanak, elher-
 vasztja? Emberi nemünk életfolyamát a halandóság kiszáritja
 s a kipusztulásnak arra a sorsára szán, melyre a multban
 népeket ítelt? A felhők vonulnak s a kétségbeesés kiáltásai
 egészen kihalt világban hangzanak el? Mindezeket nem tudjuk.
 De számunkra sorban mindenek meghalnak. Mi kedveset az
 idő hozott, mindaz a multé s csendesen eltűnik; mi hideg és
 idegen, mindaz a jövőé, melynek titkai egymást követve fejtődnek
 meg számunkra.

E borus visszatekintésben, ami érzéseink tükrében termé-
 szetes lehet és tényleg szomorúságot okozhat, sok üres képzelgés
 van. Ha mindezeket magasabb látószögből nézzük s magunkból
 és saját bajainkból kiemelkedünk, akkor rájövünk, hogy e világ nem
 pusztulásra szánt dolgok halmaza. Él benne Isten, ki mindazt,
 mi hozzá hasonló, maga köré gyűjti s nem enged semmit elveszni,
 ami kitűnő. Világában vannak alkotások, melyek nemcsak túl-
 élnek alkotóikat, hanem azok elmulása után is sokszorosán szór-
 ják áldásaikat; kik létesítésükhöz segítőkezet nyújtottak,
 mindazokat Isten társ munkásaivá, háztartásának tagjaivá teszi
 azon a széles mezőn, melynek művelése és aratása örökké
 tart. A szenvedések, melyeket halandó énünk hordoz, velünk
 együtt eltűnnek; de a nemes szív másokért való gondjai, az
 érdektelen kötelességteljesítés törekvései, a nemes szándék
 gondolatai és tettei, meg nem semmisülnek soha. Mint önma-
 gukban álló erők, helyüket változtatják, de a pusztulásra haj-
 lamosságot nem ismerik, hatóerejüket soha el nem vesztik.
 Röviden kifejezve, az ami emberi, nem hal meg soha. Legalább
 is semmi olyan nem, ami az emberi természet nemesebb
 részéből származik, ami az ember lelkéből és lelkiismeretéből
 születik s amit Isten erkölcsi törvénye ír elő. Jósága mint
 véget nem érő áldás, rosszasa pedig mint sujtoló átok marad

utána; e meggondolás az, mely a legszerényebb kötelességnek méltóságát s a könnyelmű rosszaságnak megvetést ad. Nem akarok foglalkozni azzal, hogy milyen következményei vannak jelen magatartásunknak jövő életünkre; de örökös és leront-hatatlan hatása kell legyen erre a világra. Tévedés annak fel-tevése, hogy emberi nem számára nyújtott szolgálat, emberi életnek bármilyen kapcsolata, erkölcsi nagyság bizonyoságtétele, sőt a társadalmi életnek bármilyen kapcsolata valaha meg-semmisülhet; csak megjelenésük formája tűnik el, értékük meg-marad s feladatukat minkörökké betöltik. Anyagi alkotások leomlanak s anyagukkal együtt hivatásuk is megszűnik. De a lélek, a nagy Szülő Szellem örökkévalóságnak részese; gondo-latok, igazságok, miket egyszer a világnak átadunk, nem vesznek el soha. Oly igazán léteznek és oly valóságban töltik be rendeltetésüket, eredetük után ezer esztendővel, épen mint születésük napján. Ezt kísérlem meg szemléltetni a következőkben felsorolt néhány esetben.

I. Az egyéni elme tevékenységei nem semmisülnek meg soha.

Minden emberi cselekedet, akár igaz, akár hamis, két szerepet tölt be. Közvetlen külső hatást tesz s ugyanakkor benső lelki magatartást vagy indulatot idéz elő. Minden emberbaráti cselekedet szenvedést enyhít s benn a lélekben növeli a segítség-re való készséget. Minden ingerült cselekedet szenvedést okoz s a cselekvő lelkében beteges szenvedélyt ébreszt. Egyik viszony-latban a hatás pillanatnyi, múlandó; másokban korlátozást nem-ismerő, maradandó lehet. Egyik esetben fájdalmat és természeti rosszulétet okoz; másokban akár jószág, akár bűn legyen, az emberi akarat ünnepélyes elhatározását idézi elő. És amennyiben a fizikai rossz múlandó, míg az erkölcsi hatások örökkévalók — (mert a halál a fájdalomnak végződése, de hol van a bűnnek vége?) — s amennyiben egy befolyásolhatatlan és szent elme békességnek és gyógyításnak biztos forrása — a vad és romlott szenvedélyektől szaggatott szív egyidőben ezer keserűségnek lehet helye és forrása. Fontosságban semmiféle természetszerinti jó vagy rossz össze nem mérhető az igaz és hamis közti örökkévaló megkülömböztetéssel. Cselekedet értéke másképpen fel nem mérhető, mint emberi érzésekre és jellemre gyakorolt hatásában. Az erény nagy hivatása (mondják) az emberiség megáldása; s ez így van jól és akkor a legnagyobb áldás az erény szaporítása. Minden elhatározásunk jellegének lényege az, hogy tisztaságot, jó rendet s az emberi elme nemességének és

erkölcsi méltóságának emelését szolgálja, Cselekedeteinknek ez eleme nem hal meg soha, hanem énünkben még valóságosabban él tovább, miként a föld nedvei a fa leveleiben, vagy lombjaiban. Akik vagyunk, a múlt termelt ki minket; a gyermek apja az embernek; jellemünk mindannak eredménye, amire vágytunk és amit tettünk. Minden tettünk hozzájárult az alkotáshoz és benne is van valósággal mint pyramisban a kő, hová valamikor beépítették. Az erkölcsi erő tevékenysége nem izmok feszülésében és lábak mozgásában jut kifejezésre — és éppen ez, ami valóban átmeneti — hanem a lélek viselkedéseiben, melyeket megsemmisíteni nem lehet. Bűnünk ép úgy, mint jószágunk, ha egyszer kifejezést nyert, el nem törülhető. Nincs olyan erő Isten gondviselésének körében, mi egyetlen eszmét ki tudna törölni a sziv rejtett táblájáról, vagy egyetlen törekvést el tudna némítani, ami útján elindult. Hiábavaló hiedelem az, hogy egy rossz cselekedet lelki hatásától elkövetése pillanatában megtudunk szabadulni. A lelkiismeret sürget, hogy keressük a helyet, hol békét találunk — az önszeretet sürgető sugallata az ami így szól, a botlás elmúlt és a kötelességteljesítés erősebb lendületet vehet! Ha a botlás ahoz az órához volna kapcsolva, mely megtörténésének tanuja volt, szabadulhatnánk tőle; de mivel az elmében van, akármilyen gyorsan próbálunk menekülni tőle s bármilyen ritkán tekintsünk vissza, mégis velünk marad. Azt képzeled, hogy amint a bűnös szenvedély erejét kiadta, gyengülni fog és csendesebben lehetsz? A bűnről való elméletek közül ez a leghamisabb. Az erkölcsi indulat minden kitörése, a természettani erőktől eltérően azt nem hogy gyengitené, hanem erősebbé teszi. Az indulat nem hogy veszítene erejéből, hanem új lendületet nyer. Megmarad tovább s készebbé lesz az éfvényesülésre, mint volt azelőtt. Jelenlegi lelkületünk szilárd emlékmű, melyen ott van mindaz, amit a múltban akartunk s mit Isten szeme észrevett és törvényesített. Mai magatartásunk és érzéseink, megelőző akarásunk tizezer szálának eredménye. Ha egyetlen megelőzője elmaradt vagy másként történt volna, nem volna az, ami így. A törekvésnek és gondolkozásnak még rejtett folyamatai is látható nyomokat hagynak maguk után; mint ahogy a tenger fenekén a víz kiszáradása után felfedezhetők a homokon a hullámok fodrainak megszilárdult vonalai. Akaratunk tevékenységei tehát nem semmisülnek és semmisülhetnek meg, hanem amint cselekvő szerepüknek vége, akkor kezdenek igazán élni; mert csak akkor kezdődik lelki történetük

és áll elő bennük az a láthatatlan vonzó erő, mely inkább készíti a szívet jó vagy rossz irányban, mint azelőtt. E gondolatban ép úgy van vigasztalás, mint figyelmeztetés. Sohasem volt hiábavaló nemes szív küzdelme s szerető kéz munkája. Ha jelentéktelennek látszanak is, mégsem voltak hiábavalók lelkiismeretünk első küzdelmei, lelkesedésünk eltűnt álmai — tapasztalatlanságunk magasra törekvései; velünk vannak ezek mindig és velünk maradnak utolsó óránkig. Mint parázs izzik érett korunk hidegségében, sőt öreg korunk, dérütötte szürkületében s vidámságot hoz, számlálgatott késői éveinkbe. Eltűnő cselekedetek, muló érzések alkotják az anyagot, melyeket arra ad Isten, hogy építsük velük az örökkévaló jellemet; belőlük emeljük fel a tornyot, mely kiment a halál vízözönéből s általuk segítenek szent céljaink az eget hajlékába. Odaadással kell emelni az épületet, mint régen ezzel építették az ostromlott Jeruzsálem falait, hol míg egyik dolgozott, a másik örködött. Ha fáradtan és ingatagon is a nap tikkasztó melegétől, szüntelen dolgoznunk kell rajta üdvösségünk forrásának italáért. Ha elhagyott pusztaságon vihar tombolásától remegve is, Sion drága énekeinek bentről felzendülő dallamáért. Ha ezer ellenfél és áruló látása rémit is, kiművelt karral és biztos fegyverrel. Ha éjjélkor egyedül és kedveszegetten is. építenünk kell az ég szemei előtt, melyek küzdelmünket figyelik, épúgy a napkeleti égbolt fényzalagjánál, mely napfeljöttét ígér. Építenünk kell sziklára és mélységre mindaddig, míg leronthatatlan fal köríti a szentséget benn s békében mehetünk be és jöhetünk ki Isten lelki templomából „amely magunk vagyunk“.

II. Bár megsemmisülni látszanak, mégsem halnak meg a családi és társas élet kapcsolatai, melyeknek elszakadását gyászoljuk.

Szükségtelen mondanunk, hogy az ilyen kapcsolatok nem csupán emberek egymás mellé helyezéséből állanak. Egyélethet-korú, ugyanazon fedél alatt alvó állati életek, melyek együtt esznek és isznak, még nem képeznek családot. Csaknem hasonló joggal mondhatnók, hogy az otthont az épület téglái alkotják. Erdőben vagy pusztában lehet egy otthon s lehet család annak áldásaival akkor is, ha a tagok egy része más országban vagy más világrészben él. Nemes emlékek, együttérzést kiváltó gondolatok, a kölcsönös boldogítás vágya, szeretetteljes találkozó napi kötelességek végzése után, szülők imádságos készsége, fiúi szeretet benső ereje, a leánytestvér önérzetessége, a fiútestvér

elismerése — az igazi családi életnek alkotó elemei s születésünk helyének megszentelői. Szüntessük meg társas lényünk életének gépezetét és annak megmozdulásait átható és lélekkel betöltő érzéseket s azoknak értéke szemelláthatóan eltűnik. Az érzések tárgyai maguknak az érzéseknek előidézéséért és nem más céllal vannak nekünk adva. Ezért léteznek. Ha az érzés megszűnt, a kapcsolat elveszítette lényegét. Ha az érzés állandósult, a kapcsolatban változás nincs. Barátaink a barátságért, otthonaink a szeretetért vannak és mindaddig, míg szerepüket szivünkben lényeg és szellem szerint betöltik, velünk vannak. Maguk a könnyek, melyeket elvesztésük fölött hullatunk, bizonyságok arra, hogy nem veszítettük el őket; mert mi más a bánat, mint mult emlékekre irányított szeretet — s a multhoz láncolt szeretetnek hiábavaló törekvése azért, hogy az emlékektől szabaduljon. Hideg szívek, melyek a mély gyászt nem ismerik, mert nem volt mit gyászoljanak, nem veszítenek semmit. Nemes lelkek, melyek sírni tudnak, arra adnak bizonyítékot, hogy mikor emberi kapcsolataik megszűntek, szeretetük tovább él és erősödik. Az érzések tárgyát nekünk Isten csak kölcsönzi, de az érzést örökre nekünk adja. Ennek legjobb értelme szerint nem ritkák az esetek, mikor a szülő vagy barát akkor kezdi meg életét számunkra, mikor a halál őket szemünk látköréből kivonta s kizárólagosan szivünk kincsévé tette. Én is ismertem egy édesanyát, a szentek és áldottak közül, ki sokkal inkább irányítja gondolkodó gyermekének akaratát ma, mint mikor hangja még csengett; szent jelenlét érzésének erejével táplálja érzéseit s szeretetet sugárzó szemének szelid tekintetével szenteli meg múlt gondolatait. És élete lehetne szebb ennél az életnél? Sőt minthogy minden ember a társas hatások széles körének középpontjában áll, mint emberi szivből fakadó megszámlálhatatlan hatás befogadója, joggal mondhatnók, hogy benső lényé inkább gyökerezik mások, mint saját életében. Azoknak a gondolatoknak és érzéseknek nagy része, amelyek létét alkotják, nélkülük el lenne veszve s mikor meghal, inkább viszi magával az ő életüket, mint a saját magáét. Itt él lent az ő lelkükben; az ő képük az ő lelkébe (mely lényünknek legjobb eleme) megy át abba a világba, mely ott fenn van és romlást nem ismer.

III. Ami a mult történetében nemes, különösen a nagyok és jók gondolatai, hasonlóképen nem vesznek el.

Az emberiség múltjának történetét nem az évkönyvek

lapjai, nem földrajzi nevek változtatásai, nem országhatárok ide-oda tolása, nem uralkodói személyek utazásai és vállalkozásai, sőt nem népcsoportok hullámvázai teszik. Addig, amíg a külső változásokon, melyek nemünk nagy harcainak csak kérgéi — túl nem mentünk, semmit sem tanultunk. A történelem az emberiség múltban szerzett tapasztalatainak feljegyzése. S mint az egyes ember életében, úgy az emberiség történetében is e tapasztalatokat az elme és a szív eszméi és érzései, cselekvései és szenvedései, igazságai és megpróbáltatásai, erényei és gyarlóságai teszik. Gondunk van arra, hogy az emberi haladás minden figyelemreméltó eszméit a szellem, erény és hit vívmányainak feljegyzését pusztulástól megóvjuk. S ebben nem is csüggeszthet el minket semmi, mert ha egyének szerint a hatások feledésbe mennek is, de egyetemesen tovább élnek és ma is dolgoznak. A jelen kialakulásához a múlt összes korszakaira szükség volt, mert azoknak lényeges szerepük volt a szemünk előtt lejátszódó történések alakításában. Nincs korszak, sem félreeső ország olyan, mit letörülni lehetne a térképről anélkül, hogy ne éreztetné hatását a földön. Az idő rétegeit a Gondviselés emlékezetet meghaladó időközön át rakta egymásra. Akik most élünk, az „Úr nagy hegyén” állunk s ha alólunk egy réteget kivennének, az alkotás s magunk is összeomlanánk. Görögország, Róma, Palesztina, ha más lett volna, a kereszténység sohasem lett volna azzá, a mi. A római egyház ha más lett volna, nem lenne protestantizmus s mi nem lennénk együtt itt ma. Századok egymást felváltó művelődései csak színárnyalatok, melyeket egyenként megkülömböztetni nem lehet. Tény az, hogy azok prizmán tört sugarak, melyeknek egybefogása adja jelenlegi látásunk színét. Gyászolva tekintünk letűnt nagyokra és jókra? Az emlékezés tiszteletével hajlunk meg előttük s azt szeretnők, hogy boldogabb napjaikban alakult volna a mi sorsunk is? Milyen hivatást jelöl ki az ég az ilyen elméknek, míg földön járnak? Nagynak és jónak lehet magasabb hivatása, minthogy nagyság és jóság iránt való mély tisztelettel ihlessék a lelket, hogy az értelemben magasabb fogalmak világosságát s a lelkiismeretben szentebb erények tüzeit gyújtsák fel? S hogy gyászoljuk eltávozásukat s idézzük neveiket, ez annak bizonyítéka, hogy most is teljesítik áldott küldetésüket s másokért való magas életük, mely mellett személyes életük semmi, nem aludt ki. Úgy alkotta Isten emlékezőtehetségünket, hogy nagy lelkek gyarlóságai a múlt kódébe

vesznek. Ami ellenben életükben kiváló, az eszményi szépségben jön elő a homályból s a halandóság útjának pusztáin és szakadékaik keresztül vezet minket. A visszatekintés, mit így magasztalunk, nem vezet tévútra, mert jelen birtokállományunkat sokkal kevésbé tudjuk megítélni s sokkal részrehajlatlanabban értékeljük azokat, amik a múltéi. Amíg magunk is benne élünk, gondolkozásunk világos tárgyává lenni, semmi sem tud. Nem értjük meg gyermekkorunkat, míg el nem múlt; nem ifjú korunkat, míg el nem tűnt; nem életünket, míg vége felé nem közeledünk s nem a szellem és szentség fenségét, amíg nem úgy tekintünk rájuk, mint letűntekre. Emberi tapasztalataink úgy lesznek egymásután érthetővé, amint azokat új és új látószögből nézzük. Isten az ismert és ismeretlen határvonalainak érintkezési pontjára állított minket; úszószigetre helyezett, melyről tapasztalat és igazság világánál tekintünk a hátra-maradt térre s tekintjük át a határtalan jövő szétnyíló habjait. Dicsőségünk és haladásunk titka abban áll, hogy ugyanegy időben veszítjük és fordítjuk hasznunkra a múltat. Új állásokat hódítunk meg, melyekről mélyebb szempontokat nyerünk s így teljesebben ismerjük meg a ránk bízott értékeket. Az áldásoknak, melyeket Isten Gondviselése nekünk bőségesen adott, akkor jutunk igazi felismerésére, mikor már éveink múlásán bánkódunk. Az idő gyümölcseiben leggazdagabbak akkor vagyunk, mikor az szomorít minket, hogy azokat elrabolja tőlünk maga az idő.
